УНИВЕРСИТЕТ
по Архитектура, Строителство и Геодезия
1046 София, бул. „Хр.Смирненски" № 1
Регистрационен индекс и дата
831 | 18.12.2025

РЕЦЕНЗИЯ
от проф. д.а.н. арх. Борислав Янков Борисов

на дисертационен труд:
ПЛОЩАДИТЕ КАТО ЧАСТ ОТ КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО НА СЪВРЕМЕННИЯ ГРАД, Случаят София
ДИСЕРТАЦИЯ за присъждане на образователна и научна степен „доктор",
АВТОР на дисертационния труд - ас. арх. Десислава Ковачева,
НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ - проф. д-р арх. Йорданка Кандулкова
НАУЧНА СПЕЦИАЛНОСТ - „Опазване, реставрация и адаптация на паметниците на културата",
ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ - 5.7. - Архитектура, строителство и геодезия,
УАСГ, Архитектурен факултет, Катедра „История и теория на архитектурата".

Дисертационният труд на арх. Десислава Ковачева с научен ръководител проф. д-р арх. Йорданка Кандулкова съдържа необходимия и достатъчен материал като брой страници текст, схеми, приложения, библиография, снимки и фигури и по своя обем, съдържание и проучена литература отговаря на изискванията и критериите за докторска дисертация относно ОНС „доктор". Трудът, заедно с авторефератa е обсъден на разширен катедрен съвет на катедра „История и теория на архитектурата" към Архитектурен факултет, УАСГ и е съобразен с направените препоръки. Коректно и добре мотивирани са актуалността на темата, необходимостта от изследването по тази тема, обекта и предмета на изследването, целите, научно-теоретичните и практическо-приложните задачи, както и методите на анализ и изследване. Обект на изследването в дисертацията са площадите, които според автора са особено важна част от културното наследство на съвременния град и заслужават специализирано проучване, професионален анализ и предложения за тяхното опазване и обновя ване като недвижима културна ценност. Целите на изследването са добре мотивирани. Темата на дисертационния труд „Площадите като част от културното наследство на съвременния град /Случаят София/" е актуална по принцип, не само в контекста на специалността по опазване, реставрация и адаптация на паметниците на културата. Тази тема е пряко свързана както с теорията и историята на архитектурата, така и с градоустройството като теория и практика. Тя е актуална още повече поради спецификата на устройственото планиране в България и в частност в София. „Частичните промени на парче", „планирането по имотни граници" и „търсенето на максимално РЗП" почти доведоха до изчезването на композиционния похват на площадните пространства в българското съвременно градоустройството от последните десетилетия. Ето защо културното наследство на историческите площади придобива днес особено значение и става все по-актуално като архитектурна и градоустройствена ценност.

Настоящата рецензия констатира, че въведението, посочването на актуалността, дефинирането на целта и задачите на научното изследване,

определянето на обекта, обхвата, структурата, методологията и основната теза са добре разработени в труда и допринасят за неговата подреденост, професионална дисциплинираност и стройност като дисертационно проучване.

Относно **първа глава „ГРАДСКАТА СРЕДА И ХОРАТА“** може да се констатира, че арх. Ковачева е в състояние да направи задълбочен професионален анализ на морфологията на „градската тъкан“ в паралел и взаимовръзка със „социалната тъкан“. В тази глава от своя дисертационен труд авторката търси и изследва зависимостите между аспектите на архитектурна психология, възприятие на градската среда, „мултисетивно човешко преживяване“, градски образ, социална динамика, културни особености, духът на мястото, усещането за място, колективна памет, градска памет и други аспекти на взаимозависимост между градската среда и хората. Интересни в тази глава са постановките на арх. Ковачева за физическите, социалните и икономическите аспекти на обществените пространства в населените места, за градската и социалната тъкан на дадено място, за спецификата и уникалността в градската среда. Тя разглежда всичко това като система, съставена от градска и социална тъкан, т.е. едновременно като морфология на градска тъкан и като социална тъкан, чрез преживяването на града. Особено внимание в изследването арх. Ковачева обръща на съвременните изисквания към градската среда. В този контекст тя разглежда „човешките потребности, качествата на градската среда, достъпността, сигурността, облика на обществените пространства и тяхното оживление. Тук напълно основателно и сполучливо се цитират вижданията на професор Ян Геел, според който „в едно публично пространство трябва да се развиват поне десет различни дейности едновременно“. Може да се констатира в настоящата рецензия, че съществена част от разглеждания материал в първа глава от труда е направената от авторката професионална критика към градската среда. Арх. Ковачева сполучливо обобщава и в заключение твърди, че „Качествената градска среда е резултат от взаимодействието между множество характеристики, които оформят както физическата среда, така и социалната жизненост. Тя се определя от наследената градска тъкан, която притежава някакви ценностни характеристики, но трябва да се развива и да живее заедно със съвременния град, за да съществува в симбиоза със социалната тъкан на града.“ Историческата градска тъкан, историческите градски пейзажи, историческите градове, градски райони и площади са изследвани като неразделна и важна част от тематиката за „градската среда и хората“. В края на първа глава от дисертационния труд арх. Ковачева сполучливо прави обобщение, че „Историческата градска тъкан е много повече от стари сгради – тя е комплексна система от взаимосвързани елементи, пространства, социални практики и значения, натрупани през вековете, които съхраняват идентичността и паметта на града.“

Относно **втора глава „ПЛОЩАДИТЕ КАТО ЕЛЕМЕНТ НА ГРАДСКАТА СРЕДА“** може положително да се отбележи професионалния подход за систематичен анализ на арх. Ковачева, демонстриран по категоричен

начин в нейния научно-изследователски дисертационен труд. Това доказано в изследванията качество на арх. Ковачева заслужава положителна оценка за образователната и научната стойност на нейните анализи, проучвания, констатации, обобщения и изводи. Бих препоръчал по-прецизно сравнение и съпоставяне на заложените постановки в дисертацията с други публикации по темата от български и чужди автори. Това би било много продуктивно ако се разгледа в контекста на изследването преди много години на професор Любен Тонев в труда му „Площадъть“ /изд. "Б.А.Н." София, 1949г./ В книгата на професор Тонев, която е първа по рода си специализирана публикация за архитектура и градоустройство на БАН, се разглежда именно площадът както като обществено пространство – алтернатива на уличното кръстовище, така и като културно наследство. Описани са примери на площади от различни епохи и от съвремието в големите европейски градове, при което са представени и анализирани различните аспекти на площадните пространства. Това е пряко свързано с темата на разглежданата дисертация в настоящата рецензия – в т.ч. „видовете, формата, размерите, украсата“ на площадите, с множество снимки, планове и схеми от професор Тонев. Така допълнително би могло да се поясни и да се даде отговор на въпроса „какво е публикувано в България и в чужбина по темата на дисертацията и какво е конкретното отношение на арх. Ковачева по тези публикации, кои са общите устойчиви позиции за площадните пространства?“. Друг дискусионен аспект по темата на дисертационния труд който би заслужавал внимание е специфичното предизвикателство на съвременните „Молове“ и „Ритейлпаркове“ като съвременна архитектурна и градоустройствена функция на заместители и алтернатива за историческите площади от миналото.

Относно **трета глава „ИЗСЛЕДВАНЕ НА ЦЕННОСТИТЕ НА ПЛОЩАДИТЕ“** е подходящо да се отбележи, че в тази част от дисертационния труд са проучени методите и инструментите на изследване. Специално внимание е обърнато на тематиката за „образа на града по Кевин Линч“, което е подходящо теоретично проучване в контекста на темата на дисертационния труд „Площадите като част от културното наследство на съвременния град /Случаят София/“. Възприятие на пространството в движение по Гордън Кълън също е застъпено в методологически аспект по темата, при което се цитират уместно постановки от книгата „Кратък наръчник на градския пейзаж“ (Cullen, 1961/1971), Гордън Кълън (1914–1994), в която той формулира оригинален подход към анализа на градската среда. Оценката на арх. Ковачева е професионално категорична и подчертава нейното отношение по повод технологията на изследване , че „методът на Кълън е особено полезен при изследване на градски пространства с подчертана визуална и пространствена драматургия, каквито често са площадите и маршрутите, водещи към тях.“ Методът на колажа, представен от Колин Роу (1920–1999) и Фред Кьотер (1938–2017) в книгата им „Колажен град“ (Rowe & Koetter, 1978), също е застъпен в изследването на ценностите на площадите, при което арх. Ковачева основателно твърди, че този метод „предлага алтернативен начин за разбиране и интерпретация на градската тъкан, включително публичните пространства като

площадите.“ Тя потвърждава по подобие на цитираните автори, че градът може да се разглежда „като динамичен колаж, където историческите наслоявания трябва да бъдат запазени и ценени.“ Архитект Ковачева сполучливо акцентира на книгата „Намиране на изгубеното пространство“ (Trancik, 1986), Роджър Транцик, в която се изследва съвременната градска среда чрез концепцията за „изгубеното пространство“ – „остатъчни, неструктурирани и социално неангажирани участъци в градовете, резултат от влиянието на модернизма в планирането, доминирано от автомобилния трафик и зонирането“. Поради тази причина в методологичен аспект арх. Ковачева предлага интегриран метод за анализ и проектиране на градската тъкан. Тя подчертава трите ключови теоретични подхода на Транцик. Това са съотношението между застроени и незастроени площи или т.нар. черен план, теория на връзките и теорията на мястото. Предлагат се метологическите инструменти като архитектурни схеми, физически архитектурни макети, компютърни генерирани симулации, цифрови градски близнаци, диаграма на мястото по Уилям Уайт под формата на „критерии за оценка на качествата на публичното пространство, визуализирайки връзката между четири основни параметъра - жизненост; начин на използване и дейности; достъпност и връзки (комуникации); комфорт и облик.“ В заключение от направения анализ и обобщенията по методологията арх. Ковачева предлага „ръководството за оценка на публичното пространство“, определяне на ролята на участниците в изследването, идентификация и методология за изследване на ценностите на площадите. Закономерно и логически обосновано се класифицират ценностните характеристики на площада в два аспекта, като физическа среда и като социален живот. Арх. Ковачева допълва и систематизира теоретичното познание по темата чрез разработената методология, която според нея предоставя обективен инструмент за оценка и може да служи като основа за вземане на информирани решения при инвестиционно проектиране и устройствено планиране. По тези съображения и с тази цел са направения теоретичен обзор и изследването на методите за постигане на устойчива архитектура и градоустройство относно темата за „площадите като част от културното наследство на съвременния град.“ Интересни и професионално занимателни са описанията на арх. Ковачева за значението на културното наследство за обществото и за съвременните предизвикателства към културното наследство, както и нейните разсъжденията за развитието на концепцията за градско наследство и за политиката по опазване на градското наследство.

Относно **четвърта глава „ОПАЗВАНЕ НА ПЛОЩАДИТЕ“** с основание може да се констатира и да се подчертае, че в този раздел от дисертационния труд е заложена голяма част от основните достойнства на проучването. В това многоаспектно проучване проличават качествата на докторантката като професионални знания и умения на млад учен в сферата на архитектурната теория. Добре аргументирано и последователно докторантката се спира обстойно в своя дисертационен труд на опазването на площадите като недвижимо културно наследство. За нуждите на проучването и в развитието на своята теоретична теза

тя сполучливо анализира наличната информация по темата, прави изводи и заключения. Разгледано е професионално и с подходяща специфика за тематичната насоченост на дисертационния труд културното наследство през XXI век. Опазването и устойчивото развитие на културното наследство според арх. Ковачева „днес са свързани с промяната на неговия обхват и съдържание, както и със социалните процеси в жизнената среда“. Тя убедително твърди и в стила на своите професионални проучвания пояснява, че „ако в миналото наследството се възприема основно като колекция от паметници и сгради, които трябва да бъдат запазени като реликви от миналото без връзка с настоящата им употреба (Siravo, 2014), то днес разбираме наследството като комплексна система от разнообразни елементи, в която централно място заемат общностите и начинът, по който възприемат средата и ѝ вдъхват живот (Ripp, 2018).“ Посочени са изчерпателно и сполучливо подбрани примери за добри практики зад граница, в т.ч. относно площади в списъка на ЮНЕСКО, културното пространство на площад Джемаа ел-Фна в Маракеш - Мароко, площадът Гран Плас в Брюксел – Белгия, площадът Пиаца дел Дуомо в Пиза – Италия, червеният площад в Москва – Русия, историческият център на Сиена – Италия. Отделено е специално внимание на българския опит. Направен е кратък исторически преглед. Посочени са в контекста на проучването и темата на дисертационния труд редица примери, между които директивен план-концепция за Благоевград, директивен план-концепция за Варна и директивен план-концепция за Бургас. Сполучливо е анализирана нормативната уредба, в т.ч. Закона за културното наследство, Закона за устройство и застрояване на Столична община, Закона за защитените територии и Закона за устройство на територията. Пояснени са функциите и предназначението на общите и подробните устройствени планове. Отделено е внимание на стратегическото планиране, на националната концепция за пространствено развитие и на проучването за визия за София. Съществено място в изследванията на докторантката заема нейното проучване за проблемите и решенията на площадите. Тя посочва като част от проблемите липсата на комплексен подход в опазването на средата и площадите като част от нея, недостига на реални оперативни инструменти за осъществяване на опазването, „десоциализацията“ на площадите, двуизмерното устройствено планиране, работата се „на парче“ и др. Би могло да се препоръча в изброяването на решенията за справяне с посочените проблеми да се направят повече и по-конкретни предложения за промяна в нормативната уредба и да се илюстрират с примери и варианти. В тази глава на дисертационния труд важно място заема сполучливо разработения модел за опазване чрез управление на промяната

Относно **пета глава „ИСТОРИЧЕСКИТЕ ПЛОЩАДИ НА СОФИЯ“** е правилно и справедливо да се оцени усилието на докторантката да търси конкретна доказателствена опора за проучванията си в примери от софийската практика. Ето защо тя започва своя анализ с изследване на урбанистичната идентичност на София, в т. ч. природо-географски характеристики, градообразуващи фактори и др. Изследвано е развитието на пространствената

структура в исторически аспект. Специално внимание е отделено на София през първите години след освобождението и на формирането на първите площадни пространства. Разгледани са пространството около турската баня и джамията „Баня баши“, бъдещото ситуиране на сграда на Централни минерални бани, площад „Бански“, пространството около църквата „Свети Крал“, коетоднес е площад „Света Неделя“, площад „Гурковски“ , който днес не съществува, но тогава се е намирал на кръстовището на ул. „Алабин“ (тогава – „Алабинска“) и булевард „Витоша“, площад „Александър“, днес площад „Княз Александър I“, чието местоположение днес е до Двореца, пространството да кафене „Баши мегдан“, чието местоположение съвпада приблизително със северната част на днешния площад „Славейков“ както и с площад „Райко Даскалов“, пространството около Черната джамия (днес църквата „Свети Седмочисленици“), пространството пред църквата „Света София“, при което днес пред църквата има градина, а триъгълното пространство на запад от улица „Георги С. Раковски“ е площад „Николай Гяуров“ и др. Проследен е хронологично историческия период от Освобождението до края на Първата световна война. Илюстрирани са много примери от този период. Историческото повествование продължава с културното наследство от периода между Първата и Втората световни войни, от периода на София по времето на Народна Република България и завършва с анализирането на устойчивите елементи на градската тъкан. Сполучливо са подбрани примери от „традиционните направление в градската структура“. Посочени са бул. „Княгиня Мария Луиза“, бул. „Княз Александър Дундуков“, ул. „Граф. Игнатиев“, бул. „Витоша“, бул. „Македония“, ул. „Алабин“, ул. „Московска“, бул. „Цар Освободител“, бул. „Александър Стамболийски“ и ул. „Генерал Йосиф Гурко“. Разгледан е така наречения от докторантката „ритъм на пространственото изграждане. Задълбочен анализ е даден на идентификацията на площадите в историческия център на София и на защитените територии в центъра на града. Експериментално е направено приложение на модела за опазване чрез управление на промяната върху територията на софийския главен център. Тук е мястото да се посочат в рецензията потенциалните възможности за допърнително професионално развитие на дисертационния труд в бъдеще. Възможно и препоръчително е да се разгледат актуалните аспекти от критичния анализ и хипотезите за промяна в проучването за София, каквито са уникалната специфика на софийските площади, правилната организация на движението в центъра и пешеходните зони, подходящите туристически маршрути свързани с площадните пространства, особеностите в културно наследство на площадите като неповторима идентичност на всеки от анализираните обекти, хипотезите за ефективна и балансирана местна и национална политика за опазване на разглежданата специфика и уникалност на София в нейните площади като част от теорията за културното наследство на съвременния град. В този анализ, обобщения и изводи могат да се включат по подходящ начин територията на жълтите павета като специфичен феномен на София и възможностите за обособяването му като уникална забележителност за градския център в ансамблово съчетание с архитектурната рамка, озеленяването, градското

мебелиране и потенциалните варианти за композиционните решения на публичните пространства като цяло. Препоръчително е да се включат в концепцията на модела за защита, обновяване и по-категорично развитие на водните площи в контекста на уникалния произход на Сердика около минералния извор и вариантите за тяхното композиционно решение, характерното озеленяване на площадните пространства в центъра и възможностите му за опазване и промяна, изследване на всеки елемент от площадите като даденост и възможност за развитие, на архитектурната рамка на пространствата и подчертаване на нейната идентичност, настилките, обзавеждането, преместваемите обекти, информационни елементи, декоративната украса и др. Всичко това очертава и възможностите и перспективите на развитие на темата, както и потенциала за научно-приложните приноси на дисертационния труд за професионалната практиката.

Може да се обобщи в настоящата рецензия, да се констатира и да се оцени, че темата на дисертационния труд и направените проучвания по нея са безспорно актуални и същевременно отговарят на реални предизвикателства от теорията и практиката на разглежданите проблеми. По оригинален начин се третира проблематиката, свързана със специфичните теоретични и професионално-практически инструменти по темата. Предложеният дисертационен труд сполучливо и актуално задоволява мотивираната потребност за интердисциплинарни проучвания относно темата на труда. Разработената проблематика на дисертационния труд на докторантката е доказателство за добро боравене със съвременен методически инструментариум. Методологията на труда е съобразена с характера на изследването и е подходяща за специфичните особености на обекта и предмета на изследването. Използвана е документална, сравнителна, експертна и комплексна оценка на проучванията, но може да се препоръча подобряване на терминологията и избягване на излишни или ненужни за труда подробности в някои от описанията. Умело са съчетани традиционни методи и съвременни инструменти за анализ. Публикации на авторката по темата на дисертационния труд и участията в научни конференции, семинари и разработване на проекти допринасят за положителното оценяване на нейния труд. Докторантката е представила също така списък с коректно формулирани приноси, които са обосновани и защитени в достатъчна степен. Основното бъдещо приложение и оценка на труда като значимост е в неговото широко-обхватно изследване на проблема, анализиране на неговите социално-обществени и архитектурно-градоустройствени особености. В терминологично отношение докторантката е по-правилно да ползва утвърдени в теорията понятия, термини и дефиниции, които са с устойчиво и ясно приложение в теорията, практиката, както и в нормативната уредба. Препоръчвам арх. Ковачева да участва активно в професионалния дебат по темата на дисертационния труд в медиите и специализираните професионални издания, както и да публикува своя труд след подходящото му оформяне като самостоятелна монография. Желателно е в бъдеще тя да съпостави своето проучване с други подобни проучвания по темата

и да използва резултатите от проведеното изследване за целите на образователния процес. Научно-изследователските резултати, както и конкретните приноси в дисертационния труд показват, че докторантката притежава качествата на млад учен, който е способен да формулира актуална изследователска теза, да направи професионално своите специализирани проучвания, да открие взаимно свързани проблеми и зависимости, да направи изводи и заключения и да предложи адекватни и оригинални авторски решения и отговори на поставените в научното изследване въпроси. Отчитам актуалността, практическата приложимост и приносите на труда и като имам предвид изследователските постижения, приемам че в проучванията, анализа, изводите и заключенията има доказани професионални качества и по този начин оценявам положително разглеждания дисертационен труд. С настоящата рецензия се оценява, че дисертационният труд е подготвен успешно чрез акредитираната от НАОА докторска програма на УАСГ, съдържа научно-приложни резултати, които представляват оригинален принос в архитектурно-градоустройствената наука и показва, че кандидатът притежава задълбочени теоретични знания по съответната специалност и способности за самостоятелни научни изследвания. Обучението на докторантката е осъществено по план при условията и по реда на Закона за висшето образование и правилника на УАСГ. Защитата на дисертационния труд е допусната в съответствие с минималните национални изисквания по ЗРАСРБ.

В заключение, независимо от направените препоръки и констатации които касаят възможностите за бъдещо развитие, мога категорично да отбележа, че като цяло дисертационния труд по своите обем, съдържание и доказани знания и умения на докторантката има качествата необходими за присъждане на образователна и научна степен "Доктор". Въз основа на това и изхождайки от критериите за оценка на научно-изследователската разработка, от приложимостта на дисертационния труд, от личните ми впечатления като рецензент, както и от професионалните качества на докторантката от УАСГ – Архитектурен факултет, катедра „История и теория на архитектурата“, мога да обобщя, че дисертационният труд, както и доказаните качества, знания и умения в преподавателската, проучвателната и научно-изследователската дейност, ми дават необходимото основание убедено да предложа на арх. Десислава Ковачева да бъде присъдена образователна и научна степен „доктор“, към професионално направление 5.7. „Архитектура, строителство и геодезия“, в научна специалност „Опазване, реставрация и адаптация на паметниците на културата“.

....

Рецензент, проф. д.а.н. арх. Борислав Борисов

/Рецензията е съставена в изпълнение на Заповед на Ректора на УАСГ и решение от първо заседание на научното жури в процедурата по оценяване на дисертационен труд и провеждане на публична защита в съответствие със ЗРАСРБ./